

Кузьменко А. В. Раскрытие проблематики исследований конца XVIII – первой половины XIX в. по истории Украины в зарубежной историографии

В статье предпринята попытка проследить на протяжении 1960-х – 1980-х гг. состояние освещения зарубежной историографией проблематики исследований конца XVIII – первой половины XIX в. по истории Украины. В частности, определены характерные черты изучения западными исследователями влияния исследований по истории Украины на процессы национального возрождения. Раскрываются взгляды зарубежных исследователей на этапы развития украинского национального возрождения в контексте концепций формирования наций и моделей национальных движений в Центральной и Восточной Европе. Прослежены попытки западных историков осуществить периодизацию национально-историографического процесса конца XVIII – первой половины XIX в. в Украине.

Ключевые слова: англоязычная историография истории Украины, формирования нации, национальное возрождение, концепции национальных движений, украинское национальное самосознание, украинская национальная идея, украинский историографический процесс.

Kuzmenko A. V. Disclosure of a perspective of researches of the end of XVIII – the first half of the XIX century on stories of Ukraine in a foreign historiography

An attempt to track throughout the 1960th – the 1980th a condition of lighting by a foreign historiography of a perspective of researches of the end of XVIII – the first half of the XIX century on stories of Ukraine is made in article. In particular, characteristic features of studying by the western researchers of influence of researches on history of Ukraine on processes of national revival are defined. Views of foreign researchers of stages of development of the Ukrainian national revival in the context of concepts of formation of the nations and models of national movements in the Central and Eastern Europe reveal. Attempts of the western historians to carry out a periodization of national and historiographic process of the end of XVIII – the first half of the XIX century in Ukraine are tracked.

Keywords: English-speaking historiography of history of Ukraine, formation of the nation, national revival, concepts of national movements, Ukrainian national consciousness, Ukrainian national idea, Ukrainian historiographic process.

УДК 94(477):061.251“18”:930”19/20”

О. Ю. Волкова

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ МАСОНСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ І ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ

У статті на основі досліджень сучасних істориків кінця XX – початку XXI століття висвітлюється історія розвитку масонських організацій в підросійській Україні I чверті XIX ст. Автор робить спробу проаналізувати причини відновлення інтересу до історії масонства у сучасній літературі. Досліджуються особливості зародження, функціонування та занепаду організацій вільномулярства на території сучасної України I чверті XIX ст. Автор намагається встановити причини недовготривалого існування масонських організацій та подальше часткове перетворення їх у декабристські.

Ключові слова: масонство, таємні організації, вільне мулярство, декабристи, історіографія, Російська імперія, науковці.

Протягом останніх десятиліть простежується відновлення інтересу до вивчення масонства – як загальноєвропейського явища в цілому так і явища яке розповсюджувалося окремими країнами. Сучасні науковці все частіше звертають свою увагу на дослідження масонських організацій які діяли на території українських губерній у складі Російської імперії в першій чверті XIX століття.

Метою даної статті є огляд сучасної наукової та публіцистичної літератури, яка освітлює зародження, діяльність та урядову заборону діяльності масонських організацій у Російській імперії першої чверті XIX ст.

В рамках даної мети ми пропонуємо вирішити наступні завдання: 1) окреслити основні напрями досліджень історії масонських лож на території підросійської України I чверті XIX ст.; 2) проаналізувати погляди сучасних дослідників на відродження масонських організацій на території українських губерній на початку XIX ст.; 3) розглянути особливості у поглядах на діяльність лож українських і російських істориків кінця XX – початку XXI ст.; 4) встановити причини відновлення інтересу до проблеми та визначити аспекти, які викликають зацікавленість у сучасних дослідників.

Загалом проблемі приділено досить багато уваги, хоча історіографія більше стосувалася характеристики окремих товариств або проблем масонського руху.

Питання існування масонства на українських землях в першій чверті XIX століття знайшло своє відображення у роботі дослідника 1920-х років Сергія Єфремова [1]. Історик висловлював думку, що українське масонство стало поштовхом для створення та подальшої діяльності таємних організацій на теренах сучасної України.

В радянські часи проблемі дослідження масонів не надавали уваги, оскільки ця тема суперечила партійній ідеології того часу. В основному, увага дослідників була прикута до теми досліджень революційних народних рухів які спрямовували свою діяльність на повалення самодержавства, а всі інші організації вважалися буржуазними або контрреволюційними. В результаті чого дослідження цієї теми було спочатку не актуальним, а пізніше й зовсім забороненим. Але, все ж таки діяльність масонів згадувалося науковцями, проте частково, в рамках дослідження діяльності Кирило-Мефодіївського товариства або руху декабристів. Зокрема, Дмитро Багалій згадував про масонів, але його сприйняття даних організацій було досить суперечливим, оскільки він вважав дані організації “ні революційними” та “ні яскраво опозиційними” але водночас зазначав, що дані товариства пробуджували “українське національне самовизначення” [2].

Дослідженням діяльності масонських лож займався Михайло Єлисейович Слабченко, український історик, правник, член ВУАН. Дослідник, у своїй роботі розглядає масонські ложі та робить спробу проаналізувати їх програмні документи в контексті розбудови української державності та звертає увагу на еволюціонування масонства у таємні політичні товариства. Проте автор зазначає, що масони не приймали участі у суспільно-політичному русі, оскільки не були об'єданими [3, с.94-95]. Відомий український дослідник Михайло Степанович Возняк досліджуючи Кирило-Мефодіївське товариство частково звертає увагу на діяльність масонських лож на території України. Вчений пов'язує українських масонів із Кирило-Мефодіївцями, приділяючи особливу увагу ідеології організацій [4, с.238].

Українські дослідники у еміграції також звертали свою увагу на діяльність масонів на території підросійської України у першій чверті XIX століття. Зокрема, Дмитро Дорошенко висловлював думку, що майбутні політичні організації, які трансформувалися із масонських лож носили якщо не український, то загальнослов'янський характер [5, с.277].

Становлення пострадянського масонознавства ознаменувалося появою декількох публіцистичних праць ще на початку 1990-х років. Це, насамперед публікації статей М. Томенка [6], Л. Гузара [7] та О. Зінухова [8]. Найвизначнішими науковими роботами незалежної України можна назвати посібники О. Крижановської [9] та М. Ходоровського [10]. Книга Оксани Крижановської охоплює не лише виникнення та функціонування масонських організацій на сучасній території України починаючи із XVIII століття, а й виникнення таємних організацій як феномену та діяльність на теренах Європи. Окрім цього дослідницею було вперше в Україні зібрано та узагальнено матеріали по українському вільномулярству та опубліковано їх у інформативно-довідковому словнику [11].

Дослідження Михайла Ходоровського окреслено конкретними часовими та територіальними межами. Історик досліджує період XVIII століття, а саме зародження масонства, приділяє значну увагу географії масонського руху та особливостям діяльності на українських землях.

Серед істориків, які займалися даною проблематикою слід згадати і про дослідника з Одеси Віктора Савченка. Його науковий доробок [12] охоплює хронологічні межі починаючи із проникнення орденів на територію Російської імперії і закінчуючи українським масонством сьогодення. У своїй роботі автор ставить перед собою завдання “розкрити всі масонські таємниці” та звертає особливу увагу на проникнення та функціонування масонства у м. Одеса.

Серед російських дослідників вільномулярства особливе місце займає Андрій Іванович Серков, який у своєму дослідженні [13] приділяв особливу увагу не лише масонству періоду XIX століття, а й опублікував повний довідник по історії таємних орденів в Росії [14].

Російський дослідник А. Каганович поставив питання масонства як джерела виникнення перших таємних дворянських організацій в Російській імперії першої чверті XIX століття. Слід зазначити, що даний напрямок дослідження вільномулярства є відносно новим. Історик справедливо відмічає, що на створення перших таємних організацій вплинули: ідеї французьких просвітителів XVIII ст., ідеї російських “вільнодумців” к. XVIII – поч. XIX ст. та закордонні походи російської армії 1813-1814 рр, проте масонство було одним із основних джерел виникнення і формування перших таємних організацій в Російській імперії [15, с.56].

Питання вільномулярства першої чверті XIX ст. в Російській імперії розглядалося дослідниками і з точки зору філософії. Російська дослідниця Тетяна Ніколаєва приділила значну увагу філософським пошукам російського масонства, виділивши три основні вектори: містичний, духовно-моральний та політичний. У статті дослідниця висловлює думку, що виступ декабристів це “діло” рук масонів [16]. Цікавою є робота воронезького дослідника консерватизму, доктора історичних наук Аркадія Юрійовича Мінакова. В своєму науковому доробку вчений розкриває питання так званого “правого масонства”. На його думку масони-консерватори відстоювали пріоритет монархії, виступали проти конституціоналізму [17].

Питанням концепції людини у масонстві займався відомий російський філолог Всеволод Іванович Сахаров. Дослідник визначає російське масонство як самобутнє явище духовної культури. В. Сахаров, відстоював думку, що якщо розглядати російське масонство як практичну етику із закріпленою системою духовних цінностей, то докрина о людині буде головним критерієм оцінки філософського світогляду вільних каменярів Росії [18].

Серед нових напрямків вивчення вільного мулярства слід назвати і місце і роль жіноцтва у масонському русі. О. Крижановська звертає увагу на те, що масонські ложі на території Російської імперії не були повністю закритими для жінок, як на заході. Дослідниця наводить приклад, що до складу заснованої у 20-х роках XIX ст. в місті Харкові філії петербурзької ложі “Помираючий Сфінкс” входили М. С. Власова та поміщиця Ольховська [19, с.262]. Інший дослідник, Віктор Савченко стверджує, що в м. Житомирі в кінці XVIII ст. існувала жіноча адаптована ложа “Розсіяного мороку”, яка була закрита та пізніше у 1812 – 1926 роках відроджена та під цією ж назвою перетворена у чоловічу [9, с.52].

Окремою ланкою у вивченні вільномулярства були і відносини масонських організацій із церквою. Дані стосунки були досить складними і неоднозначними. Проблему відносин масонів із церквою піднімає одеський дослідник Віктор Савченко. Історик звертає увагу, що на початку XIX століття православна церква на території Російської імперії переживала кризу [12, с.77]. В. Савченко виділяє два напрямки відносин між церквою та масонством. Перший напрямок характеризується мирним співіснуванням церкви з масонством та ідеєю "церковної реформи". Вчений звертає увагу на інтерес до теософії не тільки освічених верств, а й деяких представників вищої православної ієрархії. Насамперед, дослідник відзначає, що міністром духовних справ і народної освіти у 1817 році був Олександр Миколайович Голіцин, який, як стверджує автор, сам був масоном та намагався стати над церквою, змінити її суть та затвердити у Російській імперії віротерпимість. Окрім цього, дослідник зазначає, що до реформування церкви були залучені вищі ієрархи, метою яких було вигнати з православ'я формалізм, казенщину та наблизити до ідеалів так званого "початкового християнства" [12, с.77-79]. Другим напрямком є консервативна течія, яка була спрямована проти будь-яких реформ. Представником став, насамперед, архімандрит Фотій(Спаський), який виступав проти масонських лож, і за його словами "діяв в ім'я православ'я та спасіння монархії" [12, с.80].

На думку сучасної української дослідниці Оксани Крижановської церква вбачала в масонстві серйозну небезпеку та вважала цю течію своїм грізним ворогом [19, с.263]. Проте Оксана Олегівна звертає увагу на те, що традиційними християнськими церквами використовувався творчий доробок окремих вільних каменярів, але дослідниця водночас відстоює думку, що ідеологічні погляди масонства засуджувалися православною та католицькою церквами. Історик відзначає, що представники церкви вважали адептів "королівського ремесла" тими хто розгойдував стан тогочасного суспільства, організовуючи змови, смути та військові конфлікти [19, с.263].

Дослідниця Ю. Хитровська у своїй статті присвяченій співіснуванню православної церкви та масонства в Україні, зазначає, що масонство вважало релігію важливим елементом ідеологічного впливу на народні маси, не виділяючи жодну із віровчень, вважаючи їх досить не досконалими. Таке ставлення до релігій, на думку авторки, було зумовлене тим, що ідеалами для масонства слугували наступні постулати: моральне, інтелектуальне та фізичне вдосконалення людства. Реалізацію своїх ідеалів, адепти "Королівського ремесла" вбачали в уніфікуванні всіх релігійних вчень [20, с.18-22].

Юлія Валентинівна стверджує, що конфлікт між масонством та церквою не набув такої остроти, як наприклад у країнах західної Європи, де анафему було оголошено всім таємним товариствам, особливо вільним мулярам. Дослідниця також звертає увагу на те, що навіть у дисертаційних роботах слухачів Київської духовної академії ставлення до масонства було досить толерантним [20, с. 22].

Іншої думки притримується російський дослідник Олег Платонов, на його думку перша чверть XIX ст. була одним із найпохмуріших періодів у духовному житті Росії. Вчений вважає, що прикриваючись потребами у релігійних реформах, масони намагалися зруйнувати російське православ'я. Автор стверджує, нібито біблійне товариство, створене та кероване масонами представляло собою суміш із містицизму та космополітизму. Істинне православ'я переслідувалося, чернецтво зазнавалось утисків, але заохочувалася пропаганда інших конфесій [21, с. 75].

Цікавим є дослідження російського філософа Юрія Халтуріна. Дослідник припускає, що відносини із церквою змінювалися від рівня посвяти. Перші три рівні мали дотримуватися звичайних християнських обов'язків. А "тайємні" ступені вивчали містичні аспекти масонських доктрин. Окрім цього Ю. Халтурін вважає, що масонські системи впливали на відносини із церквою, тамплієрська та шведська системи створювали варіанти в християнських ритуалах, а розенкрейцерська і берлінська звертали увагу на духовність та негативно ставилися до церковних ритуалів загалом [22].

Першим питанням сучасних дослідників "королівського ремесла" стало проникнення масонства на територію України. Деякі дослідники вважають, що ґрунтом для проникнення вільних каменярів стала діяльність цехових братств та ідеї Григорія Сковороди [23, с. 52]. На думку українського дослідника Костя Бондаренка на українських землях перші масони з'являються ще в оточенні гетьмана Івана Мазепи, а предтечниками називають ще соратників Богдана Хмельницького. На думку історика масонство на територію Росії проникає через Голландію та Німеччину [24].

Інші українські дослідники вважають, що масонство поширювалося на територію українських земель із середини XVIII століття трьома шляхами через Польщу, Російську імперію або безпосередньо із західно-європейських країн. Більшість істориків схилиються до того, що першу масонську ложу було відкрито у 1742 році у Волинському селі Вишнівці [9, с. 85]. Дана організація мала назву "Ложа трьох братів" і була ложею шотландського обряду, основними представниками якої стали польські аристократи [12, с. 49].

Кількість масонських лож почала збільшуватись після революційних подій у Франції та включення Правобережної України до складу Російської імперії. На українських землях знайшли прихисток багато громадсько-політичних діячів-масонів із Польщі та Франції, які активно почали поширювати масонство, що безпосередньо вплинуло не лише на кількість, а й на політичний характер розвитку лож [11, с. 89].

Розквіт масонства напочатку XIX сторіччя пов'язаний не тільки з історичними умовами, але й з особистістю імператора Олександра I. Саме під час царювання Олександра Павловича масонські ложі пройшли шляхом від небувалого розквіту до занепаду і офіційного закриття лож. Виникнення та розквіт масонства сучасні дослідники тісно пов'язують із впливом тогочасної урядової верхівки Російської імперії. На думку голови книжкової палати Миколи Сенченка коли Павла II, в ніч з 11 на 12 березня було вбито масонськими змовниками за згодою великого князя Олександра Павловича, російський імператор став заручником масонів, і його оточення було повністю масонським [25, с. 3]. Це питання також заківало російського дослідника Всеволода Сахарова. На його думку, масони до кінця використовували своє право

на помсту, не примирившись з поразкою і втратою впливу готові були розправитись з порушником клятви, оскільки Павло I у 1798 році прийняв титул ордену мальтійських лицарів, а це був релігійний орден католицької церкви.[26]. Схожої думки притримується російський сучасний дослідник Олег Платонов, однак автор не зводить проблему заклоту виключно до масонської змови, згадуючи про інші рушійні сили такі як втручання англійського посла та група невдоволених при дворі [21, с.56].

Одеський дослідник Віктор Савченко стверджує, що 1803 році імператор Олександр I та його брат великий князь Константин Павлович стали членами масонських лож та з восьми імперських міністерств чотири очолили масони[12, с.64]. Слід зазначити, що тези щодо причасності імператора та його брата до вільномулярства є документально не підтвердженими, та потребують більш вагомих доказів. Російський дослідник Віктор Брачов вважає що у 1803 році відбулася зустріч російського імператора із Великим префектом "Феніксу" І. - В. Бебером, на якій імператор буцім-то негласно пообіцяв сприяти відродженню масонських лож у Росії. Історик припускає, що князь Олександр I був посвячений до братерства у 1803 році, причому відбулася ця церемонія на зборах всі масонів Петербургу [27, с. 226].

Російський історик Віталій Захаров погоджується із попереднім свідченням [28], однак наводить ще одну версію відродження масонства, що в 1804 році масон А. С. Сергеев звернувся з листом до Олександра I з проханням відновити діяльність лож, на що була отримана позитивна відповідь. Дослідник вважає, що прямих доказів масонства імператора немає, проте історик засвідчує що "на перших парах масонству він симпазивав та по-суті протегував" [28].

Особливістю данної роботи В. Захарова є спроба розробки власної періодизації. Зокрема, в рамках нашого дослідження, першу чверть XIX століття дослідник ділить на чотири етапи: 1) 1801-1810 рр., етап відродження масонства та фактичне зняття заборони із діяльності масонських лож; 2) 1811-1817 рр., панування шведської системи під наглядом уряду до розколу 1817 року; 3) 1817-1821 рр., існування двох систем шведської та англійської; 4) 1821-1822 рр. об'єднання двох систем до однієї на компромісній основі, та діяльність до урядової заборони 1822 року. Слід зазначити, що дана періодизація досить логічно відображає напрямки розвитку масонства I чверті XIX століття.

На початку XIX ст. переважна більшість українських земель входила до складу Російської імперії. У 1797 році замість намісництв були створені губернії із притаманною російській, системою адміністрацій. Вже на початку XIX століття на території українських земель існує розгалужена система центрів діяльності вільних мулярів, в основному це були великі міста, такі як Київ, Одеса, Житомир, Харків, Кременчук, Полтава. Точно виявити ким і коли було створені ложі є досить складно, оскільки документів стосовно своєї діяльності вільні муляри не залишили.

Більшість дослідників схиляються до думки, що найвагомими ложами на території сучасної України були: у Полтаві "Любов до істини", у Києві в 1818 р. ложа "З'єднані слов'яни", в Одесі на час працювали "майстерні" "Понт Евксинський", "Три царства природи" та "Друзі природи". у Харкові на початку XIX ст. відкрилася філія петербурзької ложі "Вмираючий Сфінкс"[9, с. 90; 12, с. 63].

Важливим питанням у сучасних дослідників стало визначення національного складу організації вільного мулярства. Дослідники визначають, що в кінці XVIII століття адептами більшості лож були, в основному іноземці, зокрема австрійці, поляки або французи. Щодо соціального складу, то історики схиляються до думки, що майстерні були більш змішаними. Зокрема, О. Крижановська називає серед учасників і польських магнатів, банкірів, промисловців та дрібних чиновників [9, с.86].

У першій чверті XIX століття ситуація змінюється в результаті чого масонство стало досить популярним серед російської аристократії. До війни 1812 року масонськими адептами були виключно представники найвідоміших імперських фамілій. Протягом 1812 – 1822 року у складі масонських лож з'являється більше місцевих чиновників, офіцерів та купців, загальна кількість учасників даних організацій пербільшила 4 тисячі [12, с. 75].

Наступним питанням є характер діяльності масонських організацій на території українських губерній. О. Крижановська виділяє два напрямки: релігійно-етичний та політичний(пошуки шляхів вирішення національного питання, схиляючись до ідеї створення слов'янської конфедерації) [9, с. 103].

Дніпропетровський дослідник С. Дремлюга виділяє серед гуртів так званого політичного спрямування, "Малоросійське товариство", засноване В. Л. Лукашевичем у Полтаві. Особливою ложею релігійно-етичного спрямування історик називає гурток князя М. Г. Репніна-Волконського [29, с. 387].

Сучасний історик К. Бондаренко визначає, що, зокрема, Полтавська та Харківська ложі діяли у правовому полі Російської імперії і ніколи відкрито не виступали проти режимів у державах на території яких вони діяли, а їхні ідеї були далекими від революції[24]. Проте історик згадує про виняток, у місті Умань було створено ложу в маєтку графа Волконського, дана ложа є малодослідженою. За словами дослідника вона була українсько-російсько-польською, та заснована була у 90-х роках XVIII століття, а заснування було пов'язане із графом Щенсного-Потоцького, засновником парку "Софіївка". На думку дослідника саме польська шляхта принесла до ложі дух революційності. Дослідник звертає увагу, що парк Софіївка пронизаною масонською символікою. Після смерті Потоцького, ложа не втратила свого антиімперського спрямування і стала одним із центрів формування декабристського руху[24].

Питанню державотворчих ідей в масонських ложах України I чверті XIX ст. приділив увагу український історик Ростислав Конта. Дослідник стверджує, що масонство яке прийшло з Росії в Україну було прихильником московського централізму і відстоювало власні інтереси [30, с.10]. "Проте масонські організації в Україні швидко політизуються висуваючи ідеї визволення слов'янських народів від національних та політичних утисків, а подекуди гасло державної незалежності України" [30, с.11]. На думку

історика, найбільш типовими українськими вільномурарськими осередками були Ложі “Любов до істини” в Полтаві та “Об’єднанні слов’яни” Києві [30, с.11-12].

Сучасний дослідник Володимир Нагірний припускає можливість висування масонськими ложами в Україні політичних вимог. Зокрема, на прикладі масонської ложі “Об’єднаних слов’ян” історик робить висновок, що організація ставила певні загальнослов’янські цілі, особливу увагу приділяючи російсько-польським зв’язкам, оскільки до ложі входили поляки і українці. Наявність українського питання, В. Нагірний пов’язує із членством у ложі Василя Лукашевича [31, с. 110].

Підсумовуючи огляд виявленої літератури, слід констатувати наявність певного набутку у галузі дослідження “Королівського ремесла” на території України I чверті XIX століття. Разом з тим, слід зазначити, що питання діяльності українських масонських осередків на поч. XIX ст. знаходиться на початковому етапі свого розвитку і потребує більш детального дослідження.

Джерела та література

1. Єфремов С. Масонство на Україні [Електронний ресурс] / Сергій Єфремов // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n54texts/jefremov1.htm>.
2. Багалій Д. І. Декабристи на Україні / Д. І. Багалій. – Харків: Держвидав України, 1926. – 55 с.
3. Слабченко М. Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття / М. Є. Слабченко. – Одеса: ДВУ, 1925. – 320 с.
4. Возняк М. Кирило-мефодіївське братство / Микола Возняк. – Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1921. – 248 с.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. – 349 с.
6. Томенко М. Таємниця українського масонства / Микола Томенко. // Молодь України. – 1992. – № 93 – С. 2.
7. Гузар Л. Українські масони / Любомир Гузар. // Універсум. – 1994. – №1-2. – С. 35–36.
8. Зинухов А. Етюди о масонстве / А. Зинухов // Этюды о масонстве / А. Зинухов. – Харьков: Клио, 1994. – С. 143–155.
9. Крижановська О. О. Таємні організації: масонський рух в Україні // О.О. Крижановська. – К.: Наш час, 2010. – 200 с.
10. Ходоровський М. Масонство і Україна (за матеріалами діяльності вільних мулярів XVIII ст.): Історико-архівні нариси. – К., – 2004. – 139 с.
11. Крижанівська О. О. Історія масонства в Україні. Інформаційно-довідковий словник // О.О.Крижанівська – К., 1997. – 61 с.
12. Савченко В. Україна масонська // Віктор Савченко. – К.: Нора-друк, 2008. – 336 с.
13. Серков А. И. История русского масонства XIX века / Андрей Иванович Серков. – Санкт-Петербург: Издательство имени Н.И.Новикова, 2000. – 394 с.
14. Серков А. И. Русское масонство. 1731-2000. Энциклопедический словарь / Андрей Иванович Серков. – Москва: РОССПЭН, 2001. – 1224 с.
15. Каганович А. А. Масонство как источник возникновения первых тайных дворянских организаций в Российской империи (первая половина XIX в.) / А. А. Каганович // Смутное время. История и современность: Материалы Двдцатой Всероссийской заочной научной конференции / А. А. Каганович. – СПб: Нестор, 2000. – С. 55–59.
16. Николаева Т. А. Философские искания русского масонства XIX века [Електронний ресурс] / Татьяна Алексеевна Николаева // Вестник МГТУ. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/articles/26_nikola.pdf.
17. Минаков А. Ю. “Правое” масонство и русский консерватизм первой четверти XIX века [Електронний ресурс] / Аркадий Юрійович Минаков // Воро-неж. гос. ун-т. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.bs.u.edu.ru/bitstream/123456789/1656/1/Minakov%20A.Yu_Right.pdf.
18. Сахаров В. И. Концепция человека в философии русских масонов [Електронний ресурс] / Всеволод Иванович Сахаров // Дельфис. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.delphis.ru/journal/article/kontseptsiya-cheloveka-v-filosofii-russkikh-masonov>.
19. Крижановська О. О. Основні проблеми сучасного українського масонознавства / Оксана Олегівна Крижановська. // Проблеми історії України XIX - початку XX ст.. – 2004. – С. 257–269.
20. Хитровська Ю. В Масонство та православна церква в Україні наприкінці XVIII – в середині XIX ст. / Ю. В. Хитровська // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий потенціал світу-2006”. – Дніпропетровськ, 2006. – Том 14. – С.18 – 22.
21. Платонов О. А. Масонский заговор в России / Олег Анатольевич Платонов. – Москва: Алгоритм, 2011. – 1344 с.
22. Халтурин Ю. Л. Отношение русских масонов 18 - 19 веков к православной церкви: опыт типологии [Електронний ресурс] / Юрий Леонидович Халтурин // Вестник РХГА. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/1468344/Attitude_of_Russian_Freemasons_to_Russian_Orthodox_Church
23. Римаренко І. Масонство в Україні / Ігор Римаренко. // Людина і світ. – 1997. – С. 52 – 55.
24. Бондаренко К. До питання про масонську змову в українській політиці [Електронний ресурс] / Кость Бондаренко // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n54texts/bondarenko.htm>.
25. Сенченко М. Декабристський путч / Микола Сенченко. // Вісник книжкової палати. – 1999. – №12. – С. 3–5.
26. Сахаров В. Калигулы последний час. Император Павел I и вольные каменщики [Електронний ресурс] / Всеволод Сахаров // Родина. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <http://archvs.org/Paul.htm>.
27. Брачев В. С. Масоны и дворцовый переворот 11 марта 1801 года. Возрождение масонства в первые годы царствования Александра I(1801-1810) / Виктор Степанович Брачев // Масоны и власть в России / Виктор Степанович Брачев. – Москва: Эксмо, 2003. – 640 с.
28. Захаров В. Ю. Основные этапы развития масонства в России, его соотношение с конституционализмом [Електронний ресурс] / В. Ю. Захаров // Информационный гуманитарный портал “Знание. Понимание. Умение”. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/6/Zakharov_masonry/.
29. Дремлюга С. П. З історії суспільно-політичної думки України першої половини XIX ст. гурток князя М. Г. Репніна-Волконського / С. П. Дремлюга // Дніпропетровський історико-археологічний збірник / С. П. Дремлюга. – Дніпропетровськ: Видавництво “Промінь”, 1997. – С. 386 – 397.
30. Конта Р. М. Історіографія державотворчої ідеї в масонських ложах в Україні в першій чверті XIX століття / Р. М. Конта. – К: Поліграф, 2003. – 19 с.
31. Нагірний В. Ложа Об’єднаних слов’ян і декабристи / Володимир Нагірний // Декабристи в Україні: Дослідження й матеріали / Володимир Нагірний. – К, 2003. – Т.3. – С. 108–113.

Волкова О. Ю. Основные направления постсоветских исследований истории масонства на территории украинских губерний I четверти XIX века

В статье на основе исследований современных историков конца XX – начала XXI века освещается история развития масонских организаций в подросийской Украине I четверти XIX в. Автор делает попытку проанализировать причины восстановления интереса к истории масонства в современной литературе. Исследуются особенности зарождения, функционирования и упадка организаций свободных каменщиков на территории современной Украины I четверти XIX в. Автор пытается установить причины непродолжительного существования масонских организаций и дальнейшее частичное превращение их в декабристские.

Ключевые слова: масонство, тайные организации, свободные каменщики, декабристы, историография, Российская империя, ученые.

Volkova O. Yu. The main directions of the post-soviet studies of the history of freemasonry on the territory of Ukrainian provinces in the I quarter of the XIX century

The article highlights the history of Freemasonic organizations in the Russian Ukraine in the I quarter of the XIX century on the basis of studies of modern historians of the late XX - early XXI century. The author attempts to analyze the reasons for renewed interest in the history of Freemasonry in modern literature. Features of the origin, function and decline Freemasons organizations on the territory of Ukraine in the I quarter of the XIX century. The author tries to determine the causes of short-lived existence of the Masonic organizations and their subsequent partial conversion of the Decembrists.

Keywords: Freemasonry, Secret organizations, Masons, decembrists, historiography, Russian empire, scientists.

УДК 94(477)

Ю. О. Лебедєва

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКИ ДІАСПОРИ ТА ЇХ ВНЕСОК В ІСТОРИОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Висвітлено роль української діаспори у дослідженні історії Русь-України на засадах державницького напрямку української історіографії. Проаналізовано державотворчі концепції істориків діаспори та тлумачення ними низки теорій заснування Русь-України як держави українського народу. В статті розглянуто питання походження терміну "Русь" та його трактування видатними вченими діаспори. Автор доводить, що праці видатних українських талановитих українських істориків мають не лише беззаперечну історичну цінність, але й зберігають своє наукове значення як один з результативних підходів до вивчення проблеми зародження й розвитку української традиції державотворення.

Ключові слова: діаспора, державницький напрям, Русь-Україна, концепція, історіографія.

Українська історіографія здійснила досить важкий путь щодо справжнього розкриття ролі і місця Русь-України в становленні та розвитку української історичної науки та її державотворчих процесів. Розкриваючи це питання, не завадить підкреслити його сталу актуальність не тільки для вчених материкової України, а й для науковців у цілому. Передусім це зумовлено тим, що на території давньої України існувала державність у образі Київської Русі. Як наслідок, майже кожен історик вважає за необхідне скористатися даним фактом для аргументації особистих тверджень.

Тому мета даної статті полягає у дослідженні внеску істориків діаспори, а саме яскравих представників державницької школи української історіографії, в розвиток нових українознавчих знань про зародження та розвиток держави Русь-Україна.

Зі встановленням на теренах України тоталітарного комуністичного режиму, значна частина талановитих українських істориків вимушена була мігрувати за кордон. Разом із представниками інших наук вони активно долучилися до створення українських наукових установ у Чехословаччині, Польщі, Австрії, Німеччині тощо. Їхні дослідження в руслі державницького напрямку української історіографії розвивалися в основному в стінах Українського вільного університету (УВУ) та в Українському науковому інституті в Берліні (УНІ-Б). Головним осередком української історичної науки в еміграції став УВУ, заснування якого підготували М.Грушевський, Д.Антонович та інші.

Діяльність українських істориків еміграції міжвоєнних років, їх внесок у розвиток державницького напрямку української історіографії або замовчувалися, або спотворено висвітлювалися в радянській історіографії. Натомість у працях істориків діаспори В.Липинського, Д.Дорошенка, М.Андрусика, М.Чубатого Л.Винара, Н.Полонсько-Василенко та ін. знайшли відображення основні надбання української історіографії, її державницька спрямованість.

Видатний історик М.Грушевський, створюючи нову схему історії України, важливе місце в ній відвів історії давньоруської держави – Київської Русі, яка аналізується та досліджується не лише як країна, а в першу чергу як держава. Ця схема обґрунтовувала самотність, окремішність і безперервність історичного буття українського народу та була покладена в основу його фундаментальної "Історії України-Руси", що підтвердив її перший том, випущений у світ в 1898 р. у Львові. Вивчення Русь-України як держави є дуже важливим для вчених в цілому, тому що дає змогу розкрити місце і ступінь розвитку держави, період